

'Het schoolgebouw zou een eigen binnenfontein kunnen krijgen die door de beek wordt gevoed.'
Over het belang van het gebruik van bronnen in het onderwijs van vandaag

Dr. Ewald Mackay

Inleiding

Toen Richard Toes op de Guido de Brès kwam werken als jonge geschiedenisleraar, was ik nog leerling op deze school. Ik heb zelf helaas geen les van hem gehad. Ik heb hem pas nadien leren kennen als collega aan de lerarenopleiding geschiedenis van Hogeschool de Driestar, waar we jarenlang met veel vreugde hebben lesgegeven.

Een jaar of tien geleden nodigde Richard Toes Bart Jan Spruyt en mij uit om eens langs te komen om met elkaar van gedachten te wisselen over een plan dat hij had opgevat. We zijn naar Lombardijen getogen en op zijn kamer vertelde hij dat hij voor leerlingen, leraren en ouders gezamenlijke *masterclasses* wilde organiseren, waarin aan de hand van historische bronnen verschillende grote denkers, schrijvers en componisten aan de orde zouden komen.

We hebben het plan uitgewerkt en ikzelf heb vier jaar achtereen een serie van vijf avonden over C.S. Lewis mogen geven. Het was me een grote vreugde om de boeken van Lewis met leraren, ouders en leerlingen te lezen en van gedachten te wisselen over de grote vragen van het leven en om zo bij te dragen aan de vorming van het christelijke wereldbeeld.

Toen de redactie-secretaresse van deze feestbundel aan mij vroeg of ik een bijdrage over het belang van het gebruik van bronnen wilde schrijven, hoefde ik dan ook niet lang na te denken en heb ik meteen toegezegd.

In voorliggend opstel wil ik een pleidooi voeren voor het gebruik van bronnen in het onderwijs van vandaag. Ik wil dit doen in de vorm van een drieluik.

Op het eerste paneel schets ik enkele contouren van de metaforiek van de bron en van het water (de beek of rivier). Het woord 'bron' is immers geen letterlijk woord maar een beeld of metafoor.

Op het tweede paneel schilder ik hoe ik zelf als leerling van de Guido de Brès de historische bronnen heb ontdekt en hun grote waarde ben gaan inzien.

Op het derde paneel schets ik enkele gedachten over het gebruik van historische bronnen in het onderwijs van vandaag.

1. De metaforiek van de bron

De Joodse schrijver Chaim Potok schreef in 1993 de novelle *Het kanaal*. Dit wondermooie boekje gaat over Amos Brickman, een bekende Amerikaans-Joodse architect die in de Tweede Wereldoorlog het concentratiekamp in Auschwitz heeft gezeten. Op een dag staat Amos Brickman in een weiland bij een rivier en hoort dan ineens een stem. Deze stem zegt hem dat hij terug moet gaan naar zijn verleden.

Het is niet zonder betekenis dat Amos bij een rivier staat. In het Joodse denken is het water het symbool van de tijd. De Hebreeuwse letter 'Mem' symboliseert het water en heeft het getal veertig als waarde (de uittocht duurde veertig jaar en we spreken over de veertigdagentijd als de lijdenstijd van Christus).

De rivier van de tijd ontspringt aan een Bron. God. God is de eeuwige Bron. Uit God en tot God zijn alle dingen. God schiep de tijd en de ruimte en wij moeten door de tijd en de ruimte heen onze reis

gaan maken. Door de zonde zijn wij steeds verder van God vandaan gegaan, maar door Gods genade mogen wij weer terugkeren tot God.

Amos besluit om aan de stem gehoor te geven en hij gaat naar Polen. Hij krijgt hier twee gidsen, een Joodse vrouw, die drie concentratiekampen heeft overleefd, en een rooms-katholieke priester. Deze twee gidsen symboliseren het spanningsveld van de Europese geschiedenis, waarin de Joden zoveel te verduren hebben gehad van de Kerk.

Wanneer Amos met zijn beide gidsen bij het crematorium in Birkenau nabij Auschwitz staat, hoort hij de stem opnieuw. Deze stem zegt 'Kom' tegen hem. Hij beschouwt dit woord als een opdracht voor de toekomst. Hij vermoedt dat zich wellicht ergens een weg van verzoening tussen het Joodse volk en de Kerk zal openen.

Wanneer hij terug is in Amerika krijgt hij geheel onverwacht van een christelijke gemeente de opdracht om een kerk en een bijbehorende school te ontwerpen. Na aanvankelijke afkeer en twijfel besluit hij om deze opdracht toch aan te nemen vanuit de gedachte dat wellicht hier zijn opdracht gestalte krijgt en er zich een weg tot verzoening opent.

Wanneer Amos de grond waar de kerk en de school moeten komen te staan in ogenschouw neemt, ziet hij dat er een beek over dit land loopt. Als in een flits weet hij ineens hoe het ontwerp voor de kerk en de school zal moeten worden:

*'Ik wil de beek omleiden en rond het heiligdom laten stromen, als afscheiding tussen het heiligdom en de galerij, maar wel met bruggen in het verlengde van de gangpaden. Je gaat over het water het heiligdom binnen. Je verlaat het heiligdom op dezelfde manier. (...) Het zachte gemurmel van het water zal bij tijd en wijle te horen zijn, als een signaal uit de wereld buiten de kerk. (...) Het schoolgebouw zou een eigen binnenfontein kunnen krijgen die door de beek wordt gevoed (...)'*¹.

Het treft mij hoe *Potok* in *Het kanaal* de Joodse metaforiek van de Bron en de rivier of beek gebruikt: Wij moeten vanuit God als de Bron kijken in de tijdsstroom van de geschiedenis opdat wij ons verleden leren kennen met het oog op het heden en de toekomst. Bij deze kerk wordt ook een school gebouwd. Deze school krijgt een fontein, die door de beek wordt gevoed.

Voor mij is een school een plaats die God als Bron heeft en waar de leerlingen in levende verbinding worden gebracht met de wateren van de (heils)geschiedenis. Ik hoop dat zij hierdoor ook zelf op reis gaan door dit leven. Ik hoop bovenal dat zij door de genade mogen terugkeren tot God als hun eeuwige Bron.

Wij moeten daarom de leerlingen leiden naar de wateren van de tijd en hen onderdompelen in de rijke geschriften van de traditie der eeuwen. De Joodse wereld is de eeuwen door sterk gericht geweest op het lezen van de Schrift en de traditie zoals die in de Talmoed zijn weerslag vindt. Wij hebben daarnaast een traditie van twintig eeuwen – van de vroege Kerk tot de Middeleeuwen en van de Reformatie en de Nadere Reformatie tot heden – waarin zeer rijke schatten liggen opgetast. De Reformatie koesterde het 'terug naar de bronnen' ('ad fontes') als haar adagium. Hiermee bedoelde zij boven alles het Woord Gods, maar daarnaast ook al wat goed was uit de vroege Kerk en de Middeleeuwen.

2. Mijn eigen ontdekking van de bronnen

¹ Chaim Potok, *Het kanaal*, 's- Gravenhage, 1994 (1993), 146 – 147.

Voor mij was de Guido de Brès een school met een fontein, die verbonden was met de beek, die in God haar Bron vond.

In mijn eerste schooljaren was ik nog niet zo bezig met de bronnen en volgde ik de lessen en liet over mij heen komen wat ik daar hoorde van de leraren. Vanaf de vierde klas begon dit evenwel te veranderen. Ik begon vragen te krijgen over het geloof, het leven, mijn idealen voor later en zoveel andere zaken.

Wij hadden vele leraren die ons in aanraking brachten met deze bronnen. Juffrouw van Dis wijdde ons in in de vroegchristelijke en middeleeuwse en moderne kunst. De leraren Verheij, Hage en Visser laafden ons aan de geschriften van Bilderdijk, Tolstoi en Hendrik Kraemer. Juf den Houting deed ons Blaise Pascals wondermooie *Pensées* ontdekken. Meneer Lammerse voerde ons in in de Arthurlegenden en hij gaf me de ruimte om voor het mondeling tentamen Joods-Amerikaanse schrijvers als Chaim Potok, Isaac Singer en Bernard Malamud te lezen. Juf Van der Zee deed mij de ontroerende Joods-christelijke dichter Jochen Klepper ontdekken. Meneer De Niet las, tijdens de proefvertalingen uit de boeken van Augustinus en vele andere auteurs, veelvuldig de gedichten van Ida Gerhardt en Leopold voor. Meneer Bregman deed ons Berend Nijenhuis en Maria Rosseels en vele andere schrijvers ontdekken. Bij Hebreeuws las meneer De Vries (de latere predikant in de HHK) met ons het boek Ruth in het oorspronkelijk.

Soms verlang ik zeer terug naar deze tijd. Wat ben ik hier wezenlijk gevormd. Dat een school mij en vele andere met mij deze rijkdom heeft geschonken, zal ik nooit vergeten en ik dank haar hiervoor met heel mijn hart. Ik draag dit alles mijn hele leven met me mee en het vormt tevens een voedingsbodem voor mijn eigen lessen.

3.Het gebruik van bronnen vandaag

Wat is het heden ten dage nodig dat de school een fontein heeft, die verbonden is met de beek die ontspringt aan de Bron. Het gevaar van onze tijd is ook en juist in het reformatorische onderwijs levensgroot dat we worden verzwolgen door de wateren van pragmatisme, smart-geformuleerde pta-werkstukken, cito-scores en rankings. De tijdgeest is in een razend tempo aan het veranderen. De leescultuur verdwijnt in snel tempo en niet alleen leerlingen maar ook jonge leraren worden hierdoor beïnvloed. Met name de geesteswetenschappen staan hierdoor onder druk. Het talenonderwijs is steeds minder gericht op literatuuronderwijs. Er is ook onder ons een nieuwe zakelijkheid gekomen, die mij grote zorgen baart.

En toch geloof ik dat een leraar nog steeds zijn leerlingen bij de fontein en bij de beek kan brengen. Van zeer wezenlijk belang hierbij is dat hijzelf zich laaft aan de wateren en de Bron. Het Afrikaanse gezegde 'Hij die water geeft moet eerst zelf naar de bron gaan' is zeer waar!

Wanneer een leraar zelf woont in waterrijk land, kan hij overzien welke bronnen voor leerlingen van vandaag geschikt zijn om uit te putten. Wanneer hij daarentegen als een hedendaagse Droogstoppel obligate literatuurlesjes oplepelt, die niet verder komen dan feitjes en technische aspecten, dan gaat het water niet stromen bij de leerlingen.

Het vergt heel veel van een leraar om in een tijd, waarin leerlingen steeds minder lezen, wezenlijke bronnen te selecteren en die vervolgens tot leven te wekken voor de leerlingen. Maar wanneer een leraar hierin slaagt en hij met inzet van zijn hele persoon de leerlingen aan het denken zet, kunnen zijn lessen voor de leerlingen van grote betekenis worden.

Het lezen van bronnen is zeker niet alleen weggelegd voor VWO-leerlingen. Op elk onderwijsniveau kunnen bronnen gelezen, bekeken of beluisterd worden. Laatst vroeg een docent Basiskader aan mij of ik een geschikte bron wist voor zijn tweede klas. Ik heb hem de vroegchristelijke Diognetusbrief

aangeraden. Dit is een tekst uit het jaar 150, waarin aan een heidense Romein wordt uitgelegd wat een christen is. Een paar weken later kreeg ik van hem een mail waarin hij schreef dat de leerlingen, toen hij ze in de spiegel van deze tekst had laten bekijken, helemaal stil waren van wat de schrijver van deze brief zegt.

Bronnen zijn evenmin alleen relevant binnen de geesteswetenschappen. Het zou zeer de moeite lonen om bij wis-, natuur- en scheikunde of bij economie eens een oorspronkelijke tekst te lezen en de leerlingen daardoor besef bij te brengen van de grote vragen van deze vakgebieden. Lees een gedeelte uit Newtons *Principa Mathematica* en de leerling zal beseffen dat deze grote natuurkundige de lof Gods zingt in zijn boek.

Tenslotte

We hebben stilgestaan bij de Joodse metaforiek van het water en de Bron en deze verbonden met het reformatorische adagium 'terug naar de bronnen'. Ik heb iets laten zien hoe wij indertijd op de Guido de Brès door vele eminente leraren zijn ondergedompeld in de wateren van de geschiedenis. Tenslotte heb ik ervoor gepleit dat leraren met gebruikmaking van al hun kennis en inventiviteit de leerlingen van vandaag moeten inwijden in de werkelijkheid.

Dit alles gezegd hebbend, wil ik eindigen met het uitspreken van mijn diepe wens dat we ook daadwerkelijk de moed zullen vatten om tegen de tijdgeest in te gaan: terug naar de beek en naar de Bron!